

**ԽՆՈՒՄԻ ԽՈՍՎԱԾՔԻ ԴՐՄԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ
ԴԱՇՆՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

Արոսյան Մարիա

ՌԴ, արտասահմանյան գրականության

համառոտաստանյան պետական գրադարան

ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի հայցորդ

Maria.arosyan@gmail.com

DOI: 10.54503/978-9939-970-07-3-51

Բանալի բառեր. Հեշտիա, Խնուս, բարբառ, առանձնահատկություն, վիճակագրական վերլուծություն:

Ինչպես ցույց է տալիս համաշխարհային և մեր հազարամյա պատմությունը, ազգի ամենակարևոր արժեքներից մեկը դա լեզուն է, որի չերևացող, սական կապող թելերը նորոգում, բուծում, խթանում և զարգացնում են ազգը, երկիրը: Հայոց լեզուն պատմական և տարածքային հանգամանքների բերումով բազում փորձությունների միջով է անցել, որն էլ հանգեցրել է լեզվի տարբերակների խայտաբղետությանը: Իրարից առանձնացված լինելով կենցաղով, ազդեցություններով և բարքերով՝ մեր բարբառները դրսևորել են բազմաթիվ տարբերություններ, իսկ ընդհանրությունները ինքնին հասկանալի են որպես միևնույն լեզվի տարբերակ: «Բարբառը համաժողովրդական լեզվի այն տարատեսակն է, որ խոսվում է սահմանափակ տարածքում և ունի յուրահատուկ հնչյունական կազմ, բառապաշար, քերականություն: Բարբառների առաջացման հիմնական պատճառը տվյալ լեզվով խոսող հանրության տարբեր հատվածների տարածքային, վարչաքաղաքական և տնտեսական տարանջատվածությունն է, նպաստող հանգամանք է նաև տվյալ երկրի աշխարհագրական մասնատվածությունը, այսինքն՝ բարձր լեռներով, մեծ գետերով կտրտված լինելը: Հայ բարբառագիտությունը երկարատև զարգացման ուղի է անցել, որն անգամ տեսանելի է հին հայերենյան շրջանի ու միջնադարյան մեկնիչների քերականություններում: 8-րդ դարի պատմիչ Ստեփանոս Սյունեցին իր ժամանակի համար վկայել է մեկ կենտրոնական և յոթ եզրային բարբառ՝ Չորրորդ Հայքի, Տայքի Կորճայքի, Խուրի, Սպերի, Սյունիքի և Արցախի: Պատմական Հայաստանի տարբեր հատվածների վարչական ու տնտեսական տարանջատվածությունը մեծացավ հատկապես 13-19-րդ դարերում: Այդ ժամանակ էլ սկսեցին խորանալ հայերենի տարածքային տարբերակումները՝ բարբառները և խոսվածքները: Բարբառներ գոյացան նաև որոշ սփյուռքահայ

¹ Հ.Զաքարյան, Յու Ավետիսյան, Ոճագիտության տեքստագիտություն, Հայոց լեզվի պատմություն, Ե., 2018, էջ 165:

գաղթավայրերում²։ Բայց հայերենի բարբառների բուն ուսումնասիրությունն սկսվել է 19- րդ դարի վերջերից։ Առաջին հայ բարբառագետներն են՝ Ա. Այտնյանը, Ք. Պատկայանը, Լ. Մսրյանցը, Գ. Ախվերդյանը և այլք։ Նրանց կատարած ուսումնասիրությունները հայ բարբառագիտության զարգացման գործում արժեքավոր են, և արտացոլում են հայերենի այս կամ այն բարբառի հնչյունական, քերականական կառուցվածքի նկարագիրը³։

Սակայն բարբառագիտության ձևավորման գործում մեծագույն դերը պատկանում է Հրաչյա Աճառյանին։ Նա տվեց բարբառագիտության ամբողջական ուղղապատկերը իր՝ «Հայ բարբառագիտություն- ուրվագիծ և դասավորություն հայ բարբառների» (Երևան 1911) գրքում։ Աճառյանի և մյուս բարբառագետների ուսումնասիրությունների արդյունքում ձևավորվել է արդեն դասագրքային դարձած մոտեցում, ըստ որի, հայ բարբառները բաժանվում են 4 ճյուղի՝ ում, կը, էլ, ս։ Ճյուղերը զանազանվում են ըստ անկատար ներկայի ձևավորման։ Ճյուղերն իրենց անունները ստացել են ըստ վերջավորությունների։ Չնայած նրան, որ բարբառագիտությունը զարգացող գիտություն է (դա երևում է՝ արդի ժամանակներում տեղի ունեցող բարբառագիտությանը նվիրված գիտաժողովներում, քննարկումներում, մրցույթներում, պատճառը, ըստ էության, հասկանալի է), այնուամենայնիվ բարբառները օրեցօր հայտնվում են վտանգի եզրին, և դրա պահպանումը դառնում է մշակութային անվտանգության խնդիր։ Այսօր էլ մեծածավալ աշխատանքներ են կատարվում բարբառագիտության բնագավառում։ Բանասիրական գիտությունների դոկտոր Վ. Կատվալյանի ջանքերով ամբողջացել է և ամբողջանում է «Հայաստանի Հանրապետության բարբառային համապատկեր» խորագրով ուսումնասիրությունների շարքը, որոնք ներկայացվում են ՀՀ բնակավայրերում այսօր գործառող Մշո, Բայազետի ու Դիադինի բարբառները, Գանձակի միջբարբառը, Մակուի, Արծափի խոսվածքները և այլ խոսվածքներ, միջբարբառներ ու բարբառներ։ Այս ուսումնասիրությունները շատ կարևոր են, հատկապես արդի ժամանակներում, քանի որ ինչպես ցույց են տալիս որոշ հետազոտություններ, բարբառները ոչ միայն ժողովրդի խոսվածքի մաս են կազմում, այլ նաև ժողովրդի մշակույթի կրողն են։ Բարբառային բառերի և նեղ բարբառային դարձվածքների մեջ կարող ենք գտնել շատ արժեքավոր տեղեկություններ բարբառակիրների կենցաղի, հետաքրքրությունների, մարդկային արժեքների, պատմական դեպքերի վերաբերյալ, ինչպես նաև աշխարհի հետազոտողների ուշադրության կենտրոնում գտնվող ուրարտերենը, որի շատ բառերի ու արտահայտությունների հետքերը կարող են թաքնված լինել մեր հնագույն ու բազմաթիվ գաղտնիքներ պարունակող

² Նույն տեղում։

³ Գիտական բարբառագիտության 100 -ամյակի գիտաժողովի նյութեր, Ե., 2017, էջ 5-6։

բարբառներում: Բարբառների կարևորությունը հատկապես ի հայտ է գալիս օտարերկրում բնակվող մեր հայրենակիցների համար: Ի. Ն. Գորելովը և Կ. Ֆ. Սեդովը իրենց աշխատության մեջ անդրադարձել են «Էթնոս»-ներին, որոնց միավորում է հիմնականում ազգային լեզուն: Լեզուն ամենակարևոր միավորող և տվյալ էթնոսը պահպանող գործոնն է: Նրանց վարքագիծի դրսևորումները, ժամանակի ընթացքում ձուլումը՝ «հանգումը», խոսվում է Լ. Ն. Գումիլևի աշխատության մեջ: Համաձայն Գումիլևի տեսության այն էթնոսները, որոնք ունեն ընդհանուր գծեր ուրիշ ավելի մեծ էոնեսների՝ «սուպերէթնոսների» հետ, ի վերջո, միանվորվում կամ ինտեգրվում են նրանց հետ: Գումիլևը «Սուպերէթնոս» է համարվում արևմտաեվրոպական քրիստոնյա աշխարհը, մուսուլմանական սուպերէթնոսը (որը միավորում է ամբողջ մուսուլմանակն աշխարհը), ինչպես նաև ռուսական «սուպերէթնոս»⁵:

Ելնելով Գումիլևի տեսությունից կարող ենք ասել, որ հայոց լեզվի կրողները դասվում են փոքր էթնոսների խմբին, ու կրում են այն փոփոխությունները, որոնց մասին ասվում է իր աշխատության մեջ:

Մշո բարբառի խնուսի խոսվածքի հավաքագրման աշխատանքների ժամանակ դեռ Ջավախքի երեք գյուղերում (Հեշտիա, Ուջմանա և Թորիա), նկատվեց մի հետաքրքիր օրինաչափություն. չնայած նրան, որ երկար տարիներ՝ գրեթե 200 տարի ապրելով իրար հետ կողք կողքի Ջավախք աշխարհում, միևնույն է ամեն գյուղ պահել էր իրենց խոսվածքին հատուկ տարրերը, անգամ եթե տվյալ գյուղ եկած նոր բնակիչը ժամանակին ունեցել է ուրիշ խոսվածք, ժամանակի ընթացքում սկսում է մաքուր տիրապետել տվյալ գյուղի խոսվածքին:

Այս նույն օրինաչափությունը պահպանվում է նաև օտար երկրում՝ կոնկրետ ՌԴ - ում գաղթածների մոտ: Տան մեծերի պահանջն է եղել. «Շեմքեն ներս զըրծեկ մըր լիզվով», այսինքն լինի օտար երկրում, լինի Հայաստանում, նույնիսկ Վրաստանի Ջավախք աշխարհում, կարևոր է ընտանիքում, հարազատների հետ խոսել «մըր լիզվով»: Հարկ է նշել, որ այստեղ շատ է կարևորվում կլանային (գերդաստանային) հարաբերությունները:

Բարբառը ազգապահպանության, հայոց լեզվի պահպանության, արժեքների ճիշտ ընկալման հիմնական կարևոր տարրերից մեկն է, որի ապացուցման նպատակով կատարվել է հարցում: Հարցման համար թիրախային խումբ են հանդիսացել ռուսաստանաբնակ հայերը: Հարցմանը մասնակցել են 117 մարդ, որոնց մի մասը համարվում են Խնուսի խոսվածի կրողներ, իսկ մյուս մասը հիմնականում գրական հայերենին տիրապետող անձինք են, ովքեր մշտապես բնակությունն են հաստատել Ռուսաստանի Դաշնությունում: Հարցմանը չեն

4 Горолев И.Н. , К.Ф. Седов, Основы психолингвистики, Москва Лабиринт 1997, стр. 111-112.

5 Гумилев Л.Н.Этногенез и биосфера земли. Л. 1990.

մասնակցել ՌԴ-ում դասավանդող հայոց լեզվի և գրականության ուսուցիչները, հարցման արդյունքները չխեղաթյուրելու նպատակով: Հարցման մեջ առկա էին բաց հարցեր, որոնց նպատակն էր, պարզել առանձին երևույթների հանդեպ հարցմանը մասնակցողների վերաբերմունքն ու դրսևորումները:

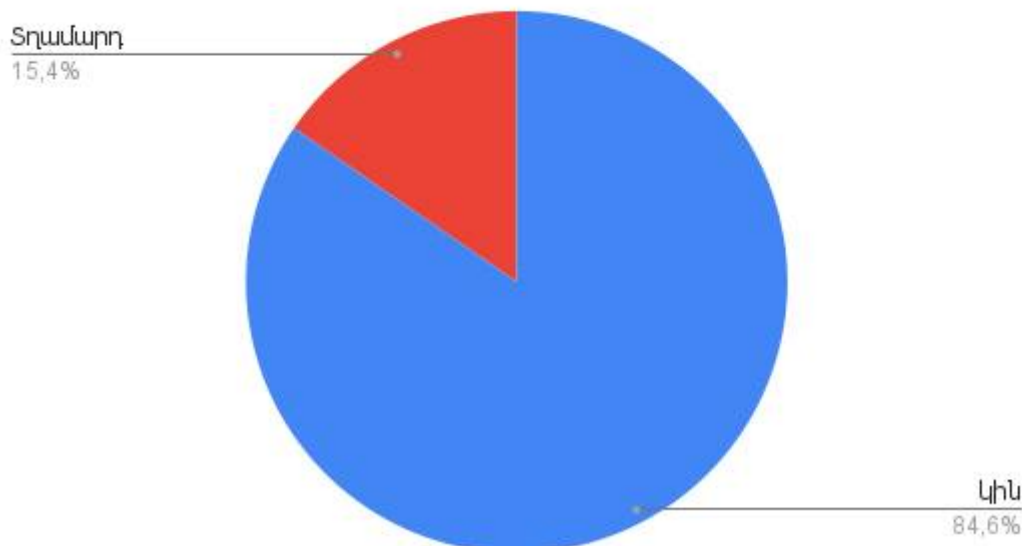
Հաշվի առնելով Ռուսաստանում ապրող մեր հայրենակիցների առանձնահատկությունները՝ հարցաշարը կազմվեց ռուսերենով, որը թույլ տվեց մեզ բացահայտել մեր կողմից վաղուց նկատված ու չբարձրաձայնված կասկածները, որոնց մասին կիսուսենք այսօրվա հոդվածի շրջանակներում:

Հարցաշարը կազմել է google forms հարթակի միջոցով, որը հնարավորություն տվեց ՌԴ-ի տարբեր մասերում (Մոսկվա, Կրասնոդար, Կալուգա, Սուրգուտ, Կուբան, Շախտի, Տուլա և այլն) ապրող մեր հայրենակիցներին մասնակցել հարցմանը: Հարցման պատասխանները վերլուծվել են մի շարք մեթոդներով՝

1. Կատարվել է խմբավորում մի շարք կրիտերիաներով, որոնք ներկայացված են աղյուսակներով և գրաֆիկներով:
2. SPSS վիճակագրարան փաթեթի օգնությամբ կատարվել է հարցման տվյալների կոռելացիոն և ռեգրեսիոն վերլուծություն՝ բացահայտելու դրանց միջև փոխկապվածությունը:

Հարցման մասնակիցների մեծ մասը կազմել են կանայք՝ մոտ 84.6%, իսկ տղամարդիկ՝ 15,4%-ը(գծապատկեր 1):

Գծապատկեր 1. Հարցման մասնակիցների սեռական կազմը:

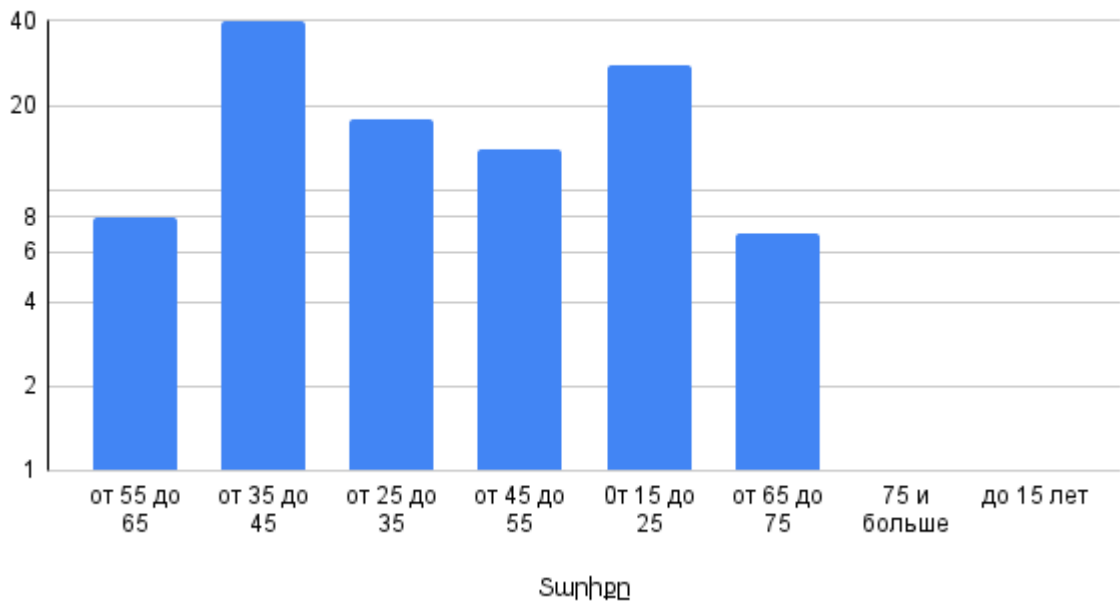
Գծապատկերից երևում է, որ մասնակցության ամենաբարձր ցուցանիշներն ունեն հետևյալ տարիքային խմբերը(գծապատկեր 2).

35-ից 45-ը՝ 34.2%

15-ից 25-ը՝ 23.9%

25-ից 35-ը՝ 15.4%

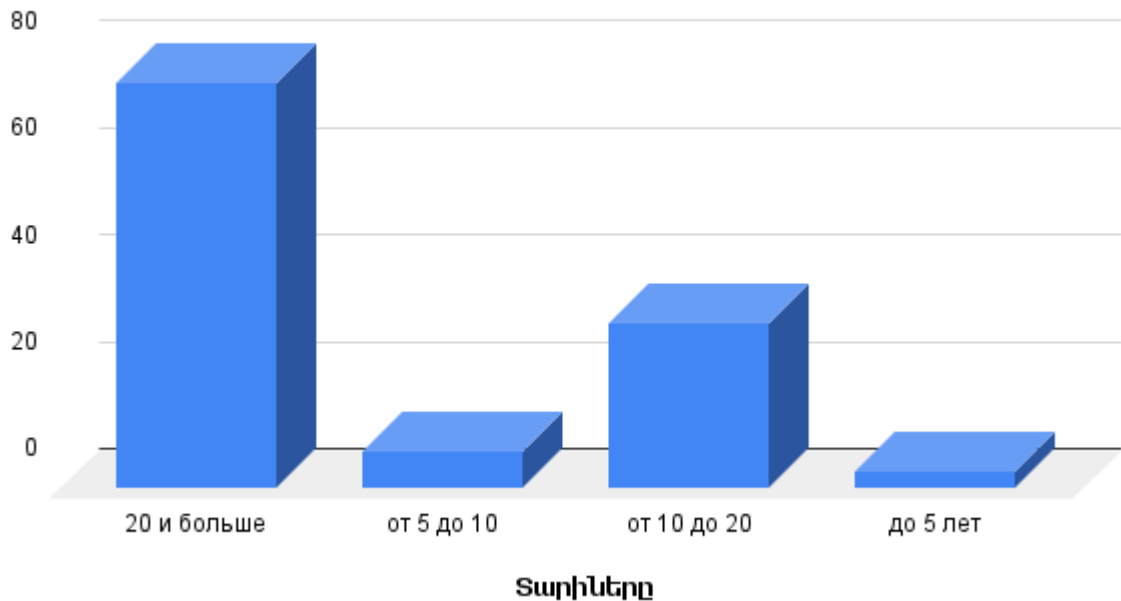
Գծապատկեր 2. Հարցման մասնակիցների տարիքը

Այսինքն կարող ենք ասել, որ 73,5%-ը կազմում են երիտասարդները, ովքեր արդեն կազմել են ընտանիք և ունեն երեխաներ:

Հաջորդ հարցի միջոցով մենք պարզում են, թե մեր մասնակիցներն արդեն քանի տարի են մշտապես բնակվում ՌԴ-ում: Գրաֆիկից երևում է՝ մեծամասնություն են կազմում ՌԴ-ում 20 տարուց ավել ապրողները, որոնք կազմում են մոտ 65%-ը և 10-ից 20 տարի ապրողները՝ 26.5%-ը, այսինքն կարող են ասել հիմնականում մասնակցել են ՌԴ գաղթածների առաջին և երկրորդ սերունդը:

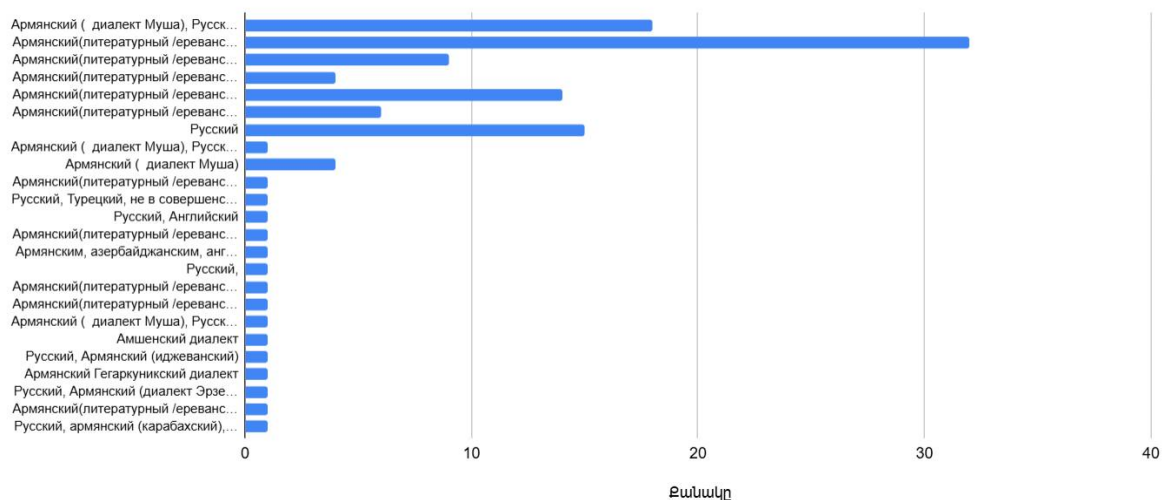
Գծապատկեր 3. ՌԴ-ում ապրելու ժամանակահատվածը:

Հաջորդ հարցի միջոցով պարզեցինք հարցման մասնակիցների որ մասն է տիրապետում նշված լեզվական խմբերին.

1. Ժամանակակից հայերեն
2. Մշո բարբառի Խնուսի խոսվածք
3. Ռուսերեն
4. Այլ տարբերակ

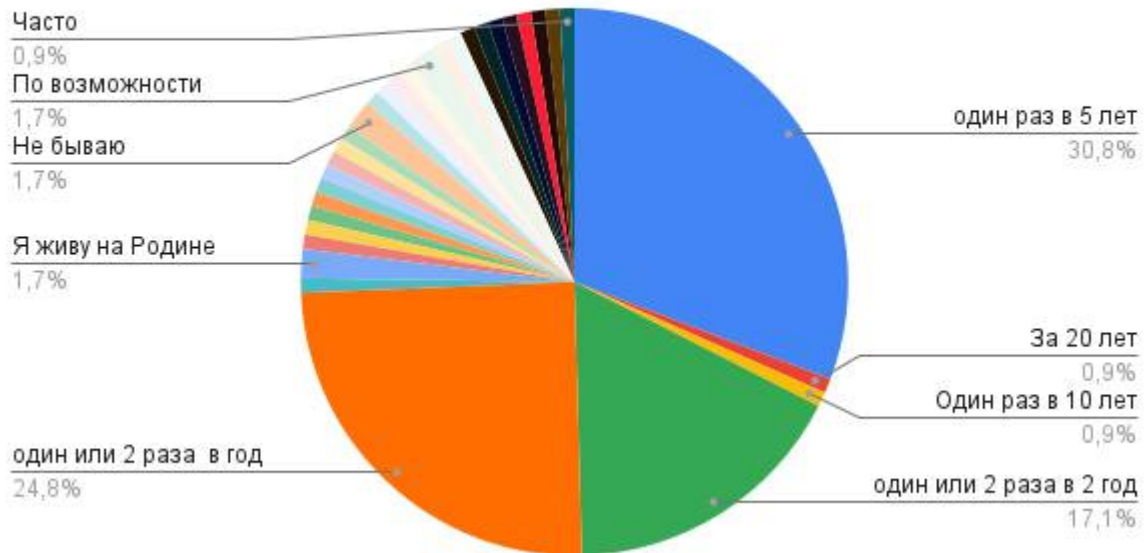
Գծապատկեր 4. Ի՞նչ լեզուների եք տիրապետում:

Գծապատկերից երևում է հարցման մասնակիցներից 92%-ը տիրապետում է ռուսերեն լեզվին, 59,3%-ը ` արևելահայերենին` 33.1%-ը մշո բարբառի Խնուսի խոսվածքին:Պարզվեց նաև, որ հարցման մասնակիցների մեջ մեծամասնություն

են կազմում բիլիլինգվալ(երկլեզու) մասնակիցները, որոնք տիրապետում են երկու լեզուներին և հավասարապես օգտագործում են :

Գծապատկեր 5. Հայրենիքում լինելու հաճախականությունը:

Հարցաշարի հաջորդ հարցի նպատակն էր պարզել, թե ինչ հաճախականությամբ են մեր մասնակիցներն այցելում հայրենիք, տրված էին ինչպես հստակ տարբերակներ պատասխանների համար, այնպես էլ ազատ պատասխանի հնարավորություն:

Գծապատկերից պարզ երևում է՝ մեծ կշիռ են կազմում 5 տարին մեկ անգամ հայրենիք այցելողները, որոնք կազմում են 30.8%-ը, տարին մեկ կամ երկու անգամ այցելողները՝ 24.8%-ը, երկու տարին մեկ կամ երկու անգամ այցելողները՝ 17.1%-ը, անսպասելի էր, բայց ունեցանք նաև պատասխաններ, ինչպիսիք են՝ «ծնվել եմ ՌԴ-ում», «ընդհանրապես չեմ եղել», «ՌԴ-ն է իմ հայրենիքը», որոնք կազմեցին ընդհանուր հարցվածների մոտ 12%-ը, որը պատճառ հանդիսացավ մեկ ուրիշ, ավելի նեղ խմբավորման համար, որը ներկայացված է աղյուսակների տեսքով (Աղյուսակ 1,2,3), այն է. մենք խմբերը բաժանեցինք հետևյալ կերպ.

1. Ընտանիքում հաղորդակցվում են միայն ռուսերենով
2. Ընտանիքում հաղորդակցվում են հիմնականում մշո բարբառի խնուսի խոսվածքով
3. Ընտանիքում հաղորդակցվում են հիմնականում ժամանակակից հայերենով

Աղյուսակ 1

		Ընտանիքում միայն հաղորդակցվում են ռուսերենով (14%)	Ընտանիքում հիմնականում հաղորդակցվո ւմ են մշո բարբառի խնուսի խոսվածքով(3 9%)	Ընտանիքում հիմնականում հաղորդակցվում են ժամանակակից հայերենով(50%)
Մեռը	իգական	94%	80,4%	88%
	արական	6%	19,6%	12%
Տարիքը	Մինչև 15 տ	0%	0%	1,9%
	15 -25տ	19%	23,9%	21,2%
	25 -35տ	19%	13,0%	17,3%
	35 -45տ	13%	34,8%	36,5%
	45 -55տ	19%	15,2%	13,5%
	55 -65տ	13%	6,5%	5,8%
	65 -75տ	19%	6,5%	1,9%
	75 և ավել	0%	0%	1,9%
Արդեն քանի տարի էք մշտապես բնակվում ՌԴ- ում	Մինչև 5 տ	0%	0%	0%
	5-10տ	0%	6,5%	5,8%
	10-20	12,5%	15,2%	34,6%
	20 և ավել	87,5%	78,3%	59,6%
Ինչ հաճախականությ ամբ էք այցելում հայրենիք:	Չեմ եղել	43,8%	10,9%	5,8%
	Մեկ անգամ 10- 20	6,3%	10,9%	9,6%
	5 տ. Մեկ անգամ	38%	41,3%	25,0%
	2 տարին 1կամ 2	12,5%	15,2%	25,0%
	տարին 1կամ 2	0%	21,7%	34,6%

Ըստ աղյուսակում 1-ում առկա տվյալների՝ ընտանիքում միայն ռուսերեն լեզվով հաղորդակցվողները, որոնք կազմում են ընդհանուր հարցման մասնակցողների 14%-ը: Միայն ռուսերեն հաղորդակցվողների մոտ 43,8%-ը ընդհանրապես չեն եղել հայրենիքում: Այս ցուցանիշը փոքր է բարբառով(10,9%) և ժամանակակից հայերեն (5,8%) հաղորդակցվողների մոտ: Ըստ այս խմբերի կարող ենք ասել, որ ընտանիքում միայն ռուսերեն լեզվով հաղորդակցվողներից 87,5%-ը բնակվում են ՌԴ-ում 20 տարուց ավելի, այս ցուցանիշին մոտիկ է նաև Խնուսի խոսվածքի կրողների ցուցանիշը՝ 73,8%, իսկ ժամանակակից հայերենի կրողները կազմում են 59,6%: Հարկ է նշել ևս մի փաստ, որ ընտանիքում միայն ռուսերեն հաղորդակցվողների 93,8%-ը փաստացի տիրապետում են ժամանակակից հայերենին, իսկ 18,8%-ը՝ մշո բարբառի խնուսի խոսվածքի կրողներ են: Այսինքն, կարող ենք ասել, որ բարբառակիները ավելի քիչ են օգտագործում ռուսերենը, քան ժամանակակից հայերեն խմացողները:

Աղյուսակ 2

		Ընտանիքում միայն հաղորդակցվում են ռուսերենով (14%)	Ընտանիքում հիմնականում հաղորդակցվում են մշո բարբառի խնուսի խոսվածքով (39%)	Ընտանիքում հիմնականում հաղորդակցվում են ժամանակակից հայերենով (50%)
Տիրապետում ենք հետևյալ լեզուներին:	Ժամանակակից հայերեն	93,3%	82,6%	78,0%
	Մշո բարբառի խնուսի խոսվածք	18,8%	47,8%	89,8 %
	Ռուսերեն	18,8%	76,1%	13,6%
	Այլ տարբերակ	18,8%	6,5%	10,2%

Ընտանիքում հիմնականում մշո բարբառով հաղորդակցվողների 82,6%-ը տիրապետում է ժամանակակից հայոց լեզվին, սակայն հաղորդակցվում են ընտանիքում մշո բարբառի խնուսի խոսվածքով, չնայած նրան, որ ընդամենը 47%-ն

է համարվում մշո բարբառի խնուսի խոսվածքի կրող: Հաջորդ ցուցանիշը ապացուցում է, որ ժամանակակից հայերենը ևս մեծ դեր է խաղում բարբառների «ճնշման» գործում, չնայած նրան, որ ընտանիքում հիմնականում ժամանակակից հայերենով հաղորդակցվողների 89.8%-ը տիրապետում է մշո բարբառի խնուսի խոսվածքին, միևնույն է՝ ընտանիքում խոսում են ժամանակակից հայերենով (Աղյուսակ 2):

Աղյուսակ 3

		Ընտանիքում միայն հաղորդակցվում են ռուսերենով (14%)	Ընտանիքում հիմնականում հաղորդակցվում են մշո բարբառի խնուսի խոսվածքով (39%)	Ընտանիքում հիմնականում հաղորդակցվում են ժամանակակից հայերենով (50%)
Ի՞նչ լեզվով եք դուք ասում փաղաքշական արտահայտություններ:	Միայն ժամանակակից հայերենով	6,3%	10,9%	17,3%
	Միայն մշո բարբառի խնուսի խոսվածքի	18,8%	17,4%	3,8%
	Միայն ռուսերեն	43,8%	8,7%	9,6%
	Հիմնականում մշո բարբառով	25,0%	67,4%	9,6%
	Հիմնականում ժամանակակից հայերենով	31,3%	17,4%	71,2%
	Այլ տարբերակ	0%	0,0%	0,0%
Ի՞նչ լեզվով եք նախընտրում վիճել:	Միայն ժամանակակից հայերենով	0%	2,2%	9,6%
	Միայն մշո բարբառի խնուսի խոսվածքի	0%	8,7%	0,0%

	Միայն ռուսերեն	68,8%	26,1%	25,0%
	Հիմնականում մշո բարբառով	6,3%	47,8%	9,6%
	Հիմնականում ժամանակակից հայերենով	12,5%	17,4%	44,2%
	Այլ տարբերակ	12,5%	6,5%	9,6%

Հետյևալ հարցի պատասխանները մեր կարծիքով ունեն ավելի խորը ուսումնասիրման կարիք, այն հարցին. թե ինչ լեզվով եք արտաբերում փաղաքշական արտահայտությունները, մեր երեք խմբերը պատասխանեցին հետևյալ կերպ. ընտանիքում միայն ռուսերենով արտահայտվողները կազմում է մեծամասնություն՝ 43, 8 %, հիմնականում Խնուսի խոսվածքով արտահայտվողները՝ 67,4 %-ը, իսկ ժամանակակից հայերենով արտահայտվողները՝ 71,2%-ը: Այլ պատկեր է ստացվում ոչ հարգալից արտահայտությունների օգտագործման դեպքում. այստեղ աղյուսակի տվյալներից երևում է, որ էականորեն բարձրանում է ռուսաց լեզվով արտահայտվողների քանակը, հետևաբար նվազում է հայերեն լեզվով արտահայտվողների քանակը:

Վ. Ի. Ժելվիսի աշխատության մեջ նշում է, որ ներկա ժամանակաշրջանում ռուսական մշակույթի մեջ ոչ հարգալից արտահայտությունների լայնամաշտաբ օգտագործումը «աբսցեսային ինվեկտիվ» է համարում, և ավելացնում, որ ինվեկտիվ արտահայտությունները այնքան էլ ընդունված չեն կովկասյան ազգերի մոտ⁶, այդ թվում նաև հայերի մոտ: Եվ հավանաբար արտահայտվելով ինվեկտիվ (ոչ հարգալից) արտահայտությունները ոչ մայրենի լեզվով, հոգեբառորեն ավելի ընդունելի է դառնում: Դա է վկայում հարցման մասնակիցների մի մասի պատասխանները, որտեղ նրանք պատասխանել էին, որ ընտանիքում ընդունված չեն ինվեկտիվ արտահայտությունները:

Այստեղ բացահայտվեց ուղիղ, թույլ, սակայն նշանակալի կապ. այսպես, ռուսերենի իմացության մակարդակի և ժամանակակից հայերենով փաղաքշական արտահայտությունների օգտագործման մեջ առկա է թույլ կապ, 95%-ով կարող ենք պնդել, որ ռուսերենի իմացության մակարդակի փոփոխությունը 9,5%-ով պայմանավորված է ժամանակակից հայերենով փաղաքշական արտահայտությունների օգտագործման հետ: Այսինքն ընտանիքում միայն ռուսերենով հաղորդակցվողների մոտ, շատ հավանական է ենթագիտակցորեն ընտրվում է գենետիկորեն հա-

⁶ Социальная психоллингвистика , хрестоматия, составитель професор К. Ф. Седов, Москва Лабиринт 2007 г. ,В.И. Жельвис «Инвективная агрессия в ряду эмотивных средств» стр. 278

բազատ լեզվով արտահայտվելու դրական վերաբերմունքը, որը ավելի ճշգրիտ ուսումնասիրության կարիք ունի:

Պիրսոնի կոռելացիայի գործակցի միջոցով բացահայտվեց ևս մեկ կարևոր կապ մշո բարբառի խնուսի խոսվածքի օգտագործման ու ժամանակակից հայերենի իմացության մեջ, կապը նշանակալի է ուղիղ և սերտ, և 95%-ով կարող ենք պնդել, որ բոլոր մյուս հավասար պայմաններում մշո բարբառի խնուսի խոսվածքի օգտագործման մակարդակի փոփոխությունը (վարիացիան), 53,3%-ով պայմանավորված է ժամանակակից հայերենի իմացության մակարդակի վարիացիայով (փոփոխությամբ): Դրան հակառակ՝ ըստ վերլուծության տվյալների նկատում են միջին, հակադարձ կապ ընտանիքում հիմնականում ժամանակակից հայերենի օգտագործման մակարդակի և ընտանիքում ժամանակակից հայերենի իմացության մակարդակի միջև, և 95%-ով կարող ենք պնդել, որ ընտանիքում ժամանակակից հայերենի օգտագործման մակարդակի փոփոխությունը (վարիացիան) 18% -ով պայմանավորված է ժամանակակից հայերենի իմացության մակարդակի վարիացիայով (փոփոխությամբ):

Աղյուսակ 4

		Ընտանիքում միայն հաղորդակցվում են ռուսերենով (14%)	Ընտանիքում հիմնականում հաղորդակցվում են մշո բարբառի խնուսի խոսվածքով (39%)	Ընտանիքում հիմնականում հաղորդակցվում են ժամանակակից հայերենով (50%)
Ընտանիքում ժամանակ անցկացնելու հաճախականիությունը:	Միայն ժամանակակից հայերենով	25,0%	4,3%	0%
	Ընդհանրապես ժամանակ չեն անցկացնում	0%	0%	0%

	Ամիսը 1 անգամ	0%	0%	0%
	Ամիսը 2 անգամ	0%	6,5%	9,6%
	Ամիսը 2 կամ 3 անգամ	0%	10,9%	5,8%
	Շաբաթը 1 անգամ	62,5%	78,3%	84,6%
Հարազատների հետ հանդիպման հաճախականությ ունը:	Ընդհանրա պես ժամանակ չեն անցկացնու մ	0%	0%	1,9%
	Ամիսը 1 անգամ	37,5%	17,4%	23,1%
	Ամիսը 2 անգամ	0,0%	8,7%	5,8%
	Ամիսը 2 կամ 3 անգամ	6,3%	2,2%	1,9%
	Շաբաթը 1 անգամ	25,0%	19,6%	32,7%
	Շաբաթը 2 կամ 3 անգամ	6,3%	28,3%	23,1%
	Ամեն օր	18,8%	23,9%	11,5%
Հայախոս ընկերների հետ հանդիպման հաճախականությ ունը:	Ընդհանրա պես ժամանակ չեն անցկացնու մ	0%	2,2%	9,6%
	Ամիսը 1 անգամ	25,0%	13,0%	11,5%
	Ամիսը 2	0,0%	2,2%	3,8%

	անգամ			
	Ամիսը 2			
	կամ 3			
	անգամ	6,3%	2,2%	0%
	Շաբաթը 1			
	անգամ	25,0%	15,2%	17,3%
	Շաբաթը 2			
	կամ 3			
	անգամ	6,3%	26,1%	25,0%
	Ամեն օր	25,0%	39,1%	32,7%

Ընտանիքի, հարազտների և հայախոս ընկերների հետ հանդիպան հաճախականությունները այս երեք խմբերի մոտ ունեն էական տարբերություններ, որը երևում է աղյուսակ 4-ում: Մշո բարբառի խնուսի խոսվածքի կրողների հանդիպումների հաճախականությունն ավելի բարձր է: Ըստ հանդիպումների հաճախականության առաջին տեղում են ընտանիքում հիմնականում մշո բարբառի խնուսի խոսվածքով հաղորդակցվողները, երկրորդ տեղում՝ ընտանիքում հիմնականում ժամանակակից հայերենով հաղորդակցվողները և երրորդ տեղում՝ միայն ռուսերենով հաղորդակցվողները (Աղյուսակ 4):

Հայոց լեզվի իմացության մակարդակը պարզելու համար հարցի պատասխանի համար տրված են եղել տարբերակները (Աղյուսակ 5)՝

- Ընդհանրապես չեմ տիրապետում
- Հասկանում եմ, սակայն չեմ խոսում և գրել կարդալ չգիտեմ
- Խոսում եմ, սակայն գրել և կարդալ չգիտեմ
- Խոսում , գրում և կարդում եմ
- Կարդում եմ գրքեր հայոց լեզվով

Ըստ հարցման արդյունքների ընտանիքում հիմնականում խնուսի խոսվածքով հաղորդակցվողների մեջ չկան բացարձակ հայերեն չիմացողներ, ինչը այդպես չէ ընտանիքում հիմնականում ժամանակակից հայերենով հաղորդակցվողների մոտ՝ ընդհանրապես հայերեն չիմացողները կազմում են 9,6%-ը և ընտանիքում միայն ռուսաց լեզվով հաղորդակցվողների մոտ այդ նույն ցուցանիշը կազմում է 25%: Բավականին մեծ ցուցանիշ է կազմում գրել և կարդալ չիմացողների կշիռը, ընտանիքում հիմնականում խնուսի բարբառով հաղորդակցվողների մոտ այն կազմում է 45,7%, ընտանիքում հիմնականում ժամանակակից հայերենով հաղորդակցվողների մոտ 53,8%-ը, որը լուրջ մտածելու տեղիք է տալիս:

Միայն խնուսի խոսվածքով հաղորդակցվողների մեջ կար փոքրիկ, բայց կարևոր ցուցանիշ, այն է հայոց լեզվով գրքեր կարդալ, որը կազմում է 4,3% և ևս

մի ցուցանիշ, որն էականորեն բարձր էր, այն է խոսելու, գրելու և կարդալու ունակությունն է, որը կազմում է 39,1%, ինչը 5 անգամ փոքր էր ընտանիքում հիմնականում ժամանակակից հայերենով հաղորդակցողների(7,7%) մոտ:

Աղյուսակ 5

		Ընտանիքում միայն հաղորդակցվում են ռուսերենով (14%)	Ընտանիքում հիմնականում հաղորդակցվում են մշո բարբառի խնուսի խոսվածքով (39%)	Ընտանիքում հիմնականում հաղորդակցվում են ժամանակակից հայերենով (50%)
Հայերենի/Մշո բարբառի խնուսի խոսվածքի իմացության մակարդակը	Ընդհանրապես չեմ տիրապետում	25,0%	0%	9,6%
	Հասկանում եմ, սակայն չեմ խոսում և գրել կարդալ չգիտեմ	43,8%	10,9%	26,9%
	Խոսում եմ, սակայն գրել և կարդալ չգիտեմ	18,8%	45,7%	53,8%
	Խոսում , գրում և կարդում եմ	12,5%	39,1%	7,7%
	Կարդում եմ գրքեր հայոց լեզվով	0,0%	4,3%	0%
	Դրյոց	0,0%	0%	0%

Փորձեցինք գտնել այս երևույթների վրա ազդող գործոնները: Պարզվեց, որ կա միջինին մոտ համկադարձ կապ ընտանիքում ժամանակ անցկացնելու հաճախակիության և միայն ռուսաց լեզվով հաղորդակցվելու մեջ, և 95%-ով կարող ենք պնդել, որ ընտանիքում ժամանակ անցկացնելու հաճախակիության փոփոխությունը 12,25%-ով պայմանավորված է միայն ռուսաց լեզվով հաղորդակցվելու աստիճանի փոփոխությամբ:

Ուսումնասիրելով մեր՝ հարցման արդյունքում ստացված տվյալների կառուցվածքային փոփոխությունները, ինչպես նաև բացահայտելով հիմնական կոռելացիոն կապերը կարող են կազմել նաև ռեգրեսիոն մոդել, որը ավելի ճշգրիտ կբնութագրի մեր փոփոխականների փոխկապվածությունը: Այսինքն ունենք արդյունքային (կախյալ, էնդոգեն) փոփոխականը՝ Y-ը, որը ընտանիքում հիմնականում ժամանակակից հայերեն հաղորդակցվելու փոփոխականն է:

Քանի որ մեր վերլուծության տվյալները դիսկրետ բնույթ են կրում և ընդունում են կամ երկու (օրինակ՝ 0 և 1), վերլուծությունը կատարվել է լոգիստիկական ռեգրեսիայի միջոցով:

Լոգիստիկական ռեգրեսիան արտահայտում է վիճակագրական կապը՝ հետևյալ կախվածության տեսքով.

$$P\{Y=1/X=(X_1 X_2 \dots X_k)\}=f(X) \cdot \dots$$

Լոգիստիկական ռեգրեսիան նկարագրում է կապը անկախ փոփոխականների և այսպես կոչված՝ “արձագանքի” միջև: Այսինքն՝ ցույց է տրվում անկախ փոփոխականների կոնկրետ ազդեցության դեպքում արդյունքային փոփոխականի 1 արժեքով նշանակված ելքի հավանականությունը.

Աղյուսակ 6

Сводка для модели

Шаг	-2 Log Правдоподобие	R квадрат Кокса и Снелла	R квадрат Нэйджелкера
1	93,948 ^a	,442	,589

а. Оценивание закончено на итерации номер 5, потому что оценки параметра изменились менее чем на ,001.

Աղյուսակ 6-ում ներառում է կառուցված մոդելի որակի ընդհանուր գնահատականը արտացոլող ցուցանիշները: -2 Log likelihood ճշմարտանմանության

ֆունկցիայի լոգարիթմի կրկնապատիկն է, մինուս նշանով: Այն հանդես է գալիս որպես ճշմարտանմանության չափ: Ըստ որում, որքան փոքր է այս ցուցանիշի արժեքը, այնքան մոդելը ավելի լավ է ձևակերպված: Cox & Snell R Square և Nagelkerke R Square դետերմինացիայի կեղծ գործակիցներ են, որոնք ստացվել են ճշմարտանմանության ֆունկցիայի արժեքը միայն հաստատունի և բոլոր պարամետրերի վրա հարաբերելու միջոցով:

Աղյուսակ 7

Таблица классификации^а

Наблюденное		Предсказанное		
		об. и на рус.и на (литературный/ ереванский)		Процент корректных
		0	да	
Шаг 1	Ընտանիքում հիմնականում հաղորդակցվում են Ժամանակակից հայերենով: Общий процент	0 11	49 48	9 84,5 81,4 82,9

а. Разделяющее значение = ,500

Աղյուսակ 7-ը ցույց է տալիս մոդելի միջոցով կանխատեսման ճշգրտությունը: Մեր օրինակում այն կազմում է 82,9%:

Աղյուսակ 8

Переменные в уравнении

		Стд. В	Стд. Ошибка	В альд	ст .св.	3 нч.	Е хр(В)
I	a ₃	1,	,578	1	1	,0	6,
аг 1 ^а		857		0,331		01	405
	a ₂	-	,926	1	1	,0	,0
		3,770		6,580		00	23
	a ₁	-	,562	2	1	,0	,0
		2,636		1,996		00	72
	Ko	3,	1,003	1	1	,0	3
нстанта		565		2,636		00	5,356

а. Переменная(ые) включенная на шаге 1: q6_4, q7_1, q7_5.

Մոդելի բոլոր անկախ փոփոխականների պարամետրերի գնահատականները նշանակալի են:

X₁ -Փաղաքական արտահայտությունների համար հիմնականում օգտագործում է ժամանակակից հայոց լեզուն

X₂-Փաղաքական արտահայտությունների համար միայն օգտագործում է ժամանակակից հայոց լեզուն

X₃ -հաղորդակցվում է հիմնականում մշո բարբառի խնուսի խոսվածքով

Լոգիստիկական ռեգրեսիայի պարամետրերի գնահատման արդյունքները հաշվի առնելով, կունենանք ռեգրեսիայի հետևյալ հավասարումը՝

$$Y = 3,565 - 2,636X_1 - 3,770X_2 + 1,857X_3$$

$$\ln(P/1-P) = Y$$

$$X_1 = X_2 = X_3 = 0 \text{ դեպքում, կունենանք՝ } P = 0.972:$$

Այսինքն՝ այլ հավասար պայմաններում, եթե փաղաքական արտահայտությունների համար հիմնականում չի օգտագործվում ժամանակակից հայոց լեզուն, փաղաքական արտահայտությունների համար չի օգտագործվում միայն ժամանակակից հայոց լեզուն, բայց հաղորդակցվում են հիմնականում մշո բարբառի խնուսի խոսվածքով, ապա ընտանիքում հիմնականում ժամանակակից հայերենով հաղորդակցվելու հավանականությունը էականորեն բարձր է, կազմում է 97.2%, հակառակ դեպքում՝ X₁ = X₂ = X₃ = 1 դեպքում, կունենանք՝ P = 0.272, այսինքն ընտանիքում հիմնականում ժամանակակից հայերենով հաղորդակցվելու հավանականությունը կազմում է 27,2%:

Հարցման տվյալների կառուցվածքային և կոռելացիոն՝ կապերի տեսակների և սերտության աստիճանների վերլուծությունը, մեզ ցույց տվեց, որ հայոց լեզվի և հայ ընտանիքի արժեքների պահպանության և զարգացման համար շատ կարոր է բարբառի պահպանությունը, զարգացումը և բարբառով խոսելու պրոպագանդումը, քանի որ ինչպես վերևում՝ վերլուծության ժամանակ ասվեց, ժամանակակից հայերենի իմացության և բարբառի օգտագործման միջև առկա էր սերտ ուղիղ կապ, իսկ օտար երկրում բնակվող մեր հայրենակիցների համար, բարբառը կարող է հանդիսանալ ձուլման լուրջ խոչնդոտ, ինչպես նաև բարբառակիրների միայն կամ հիմնականում իրենց բարբառով հաղորդակցվելու ձգտման ավելի խորը ուսումնասիրությունը կարող է հիմք հանդիսանալ ժամանակակից հայոց լեզուն էլ ավելի ամուր և մրցունակ դարձնել, օտար երկրում ապրող ընտանիքներում առաջնային հաղորդակցման լեզու համարվելու համար:

Аросян Мария - Проявления Хнусской речи в Российской Федерации.- Структурный и статистический анализ данных опроса, видов связей и степени близости показал нам, что сохранение, развитие и распространение диалекта очень важно для сохранения и развития армянского языка и армянских ценностей. Как говорилось выше, анализ установил прочную прямую связь между знанием современного армянского языка и использованием диалекта. Для наших соотечественников, проживающих в чужой стране, диалект может стать серьезным барьером во избежание риска ассимиляции. А также более глубокое изучение стремления носителей диалекта общаться только или преимущественно на своем диалекте может стать основой для укрепления современного армянского языка, чтобы язык стал более конкурентоспособным и считался основным языком общения.

Arosyan Ключевые слова: Эштия, Хнус, диалект, особенность, статистический анализ.

Maria - Manifestations of Khanus Speech in the Russian Federation.- The structural and statistical analysis of the survey data, the types of connections and the degrees of closeness showed us that the preservation, development and dissemination of the dialect is very important for the preservation and development of the Armenian language and Armenian values. As mentioned above, during the analysis, there was a close direct connection between the knowledge of modern Armenian and the use of the dialect. For our compatriots living in a foreign country dialect can be a serious barrier to avoid the

risk of assimilation.as well as the deeper study of dialect speakers' desire to communicate only or mainly in their own dialect can be the basis for making the modern Armenian language even stronger and more competitive, so that it is considered the main language of communication for families in a foreign country.

Key words: Heshtiya, Khnus, dialect, unique, Mush, statistical analysis, connection.